

อาจารย์เมทินี ชโลธร

ภาพรวมของวิชามรดก

เมื่อบุคคลถึงแก่ความตาย ทรัพย์สินทุกชนิดของผู้ตาย ตลอดทั้งสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบต่างๆ เว้นแต่ตามกฎหมายหรือว่าโดยสภาพแล้วเป็นการเฉพาะตัวของผู้ตายโดยแท้ จะตกเป็นกองมรดกและตกทอดแก่ทายาททันทีที่เจ้ามรดกถึงแก่ความตาย ดังนั้นเบื้องต้นต้องพิจารณาเสียก่อนทรัพย์สินใดเป็นกองมรดกของผู้ตายบ้าง ซึ่งโดยปกติแล้วทรัพย์สินที่มีอยู่ก่อนหรือขณะเจ้ามรดกตายย่อมเป็นทรัพย์สินมรดก แต่หากได้มาภายหลังเจ้ามรดกตายหรือได้มาเนื่องจากความตายของเจ้ามรดกย่อมไม่ใช่กองมรดก นอกจากนี้ หากเจ้ามรดกมีคู่สมรสก็ต้องพิจารณาก่อนว่าทรัพย์สินใดเป็นสินส่วนตัว ทรัพย์สินใดเป็นสินสมรส ในกรณีเป็นสินสมรสจะต้องมีการแบ่งสินสมรสเสียก่อน ส่วนที่เป็นของเจ้ามรดกครึ่งหนึ่งจะเข้าไปรวมในกองมรดกเพื่อปันแก่ทายาท ส่วนอีกครึ่งหนึ่งย่อมเป็นของคู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่ และหากเจ้ามรดกเป็นพระภิกษุ ยังจะต้องแยกทรัพย์สินของเจ้ามรดกอีกว่า เป็นทรัพย์สินที่ได้มาก่อนอุปสมบท หรือได้มาระหว่างอยู่ในสมณเพศ เพราะจะมีความแตกต่างกันสำหรับการตกทอดแห่งมรดกกรณีเจ้ามรดกไม่ได้จำหน่ายทรัพย์สินนั้นระหว่างมีชีวิตอยู่และไม่ได้ทำพินัยกรรมจำหน่ายทรัพย์สินไว้

การตกทอดแห่งทรัพย์สินมรดกไปยังทายาทมีความสัมพันธ์กับความสามารถของทายาทที่จะมีสิทธิได้รับมรดกเพราะกองมรดกจะตกทอดแก่ทายาททันทีที่เจ้ามรดกตาย ดังนั้นในเวลาเจ้ามรดกตาย หากทายาทเป็นบุคคลธรรมดาจะต้องมีสภาพบุคคลหรือเป็นทารกในครรภ์ที่เกิดมาแล้วรอดอยู่ตามมาตรา ๑๖๐๔ ด้วยจึงจะสามารถรับมรดกได้ กรณีทายาทตายก่อนเจ้ามรดก หากเป็นผู้รับพินัยกรรม ข้อกำหนดพินัยกรรมนั้นย่อมตกไปตามมาตรา ๑๖๔๘ (๑) ทรัพย์สินมรดกตามพินัยกรรมจะกลับคืนสู่กองมรดกของเจ้ามรดกเพื่อปันแก่ทายาทโดยธรรมต่อไปตามมาตรา ๑๖๔๙ ประกอบมาตรา ๑๖๒๐ แต่หากทายาทที่ตายก่อนเจ้ามรดกเป็นทายาทโดยธรรม จะต้องพิจารณาว่า กรณีดังกล่าวเข้าหลักเกณฑ์ที่จะมีการรับมรดกแทนที่ตามมาตรา ๑๖๓๙ ประกอบมาตรา ๑๖๔๓ หรือไม่ หากเข้าหลักเกณฑ์ผู้รับมรดกแทนที่ก็จะมียสิทธิได้รับ

มรดกในส่วนของการทายาทที่ตายก่อนเจ้ามรดกนั้น หากไม่เข้าหลักเกณฑ์ทรัพย์สินมรดกส่วนนั้นก็จะคืนสู่กองมรดกเพื่อแบ่งปันแก่ทายาทโดยธรรมที่ยังมีสิทธิได้รับมรดกต่อไป

ในการพิจารณาว่ากองมรดกของผู้ตายตกทอดแก่ผู้ใด เพียงใด นั้น จะต้องพิจารณาก่อนว่า เจ้ามรดกทำพินัยกรรมไว้หรือไม่ หากทำ พินัยกรรมดังกล่าวทำขึ้นโดยถูกต้องตามบัญญัติของกฎหมายหรือไม่ และยังบังคับใช้ได้หรือไม่ หากพินัยกรรมมีผลใช้บังคับได้โดยชอบด้วยกฎหมาย การแบ่งปันทรัพย์สินมรดกของเจ้ามรดกต้องเป็นไปตามข้อกำหนดในพินัยกรรมนั้น อย่างไรก็ตามเจ้ามรดกไม่มีอำนาจทำพินัยกรรมเกี่ยวกับทรัพย์สินที่เป็นของผู้อื่น กรณีเป็นเจ้าของรวมทำได้เฉพาะส่วนของตนเท่านั้น

ในกรณีเจ้ามรดกไม่ได้ทำพินัยกรรมหรือทำไว้แต่พินัยกรรมตกเป็นโมฆะ ไม่มีผลใช้บังคับ หรือ ยังมีทรัพย์สินนอกพินัยกรรมที่เจ้ามรดกมิได้ทำยกให้แก่ผู้ใด เช่นนี้ทรัพย์สินมรดกที่ไม่ได้ทำพินัยกรรมไว้ก็ดี ทำไว้แต่ไม่มีผลบังคับก็ดีย่อมต้องปันแก่ทายาทโดยธรรมของเจ้ามรดกตามมาตรา ๑๖๒๐ ประกอบ ๑๖๒๙ ซึ่งหลักในการแบ่งทรัพย์สินมรดกแก่ทายาทโดยธรรมนั้น หากเจ้ามรดกมีคู่สมรสที่ยังจดทะเบียนสมรสกันอยู่ในขณะเจ้ามรดกถึงแก่ความตาย คู่สมรสนั้นมีสิทธิได้รับส่วนแบ่งทรัพย์สินมรดกเสมอ เว้นแต่จะเสียชีวิตไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งดังจะกล่าวต่อไป ส่วนแบ่งของคู่สมรสจะมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับว่าทายาทโดยธรรมลำดับ ๑ ถึง ๖ ที่มีสิทธิได้รับมรดกของเจ้ามรดกยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ หากมี ต้องพิจารณาต่อว่าอยู่ในลำดับใด เพราะคู่สมรสจะได้ส่วนแบ่งตามส่วนสัดที่กฎหมายกำหนดไว้ในกรณีทายาทโดยธรรมแต่ละลำดับมีชีวิตอยู่หรือมีผู้รับมรดกแทนที่มากน้อยไม่เท่ากัน ถ้าไม่มีทายาทโดยธรรมอยู่เลยคู่สมรสก็จะได้รับไปคนเดียวตามมาตรา ๑๖๓๕ ส่วนทายาทโดยธรรมด้วยกัน หากลำดับต้นยังมีชีวิตอยู่ หรือมีผู้รับมรดกแทนที่โดยชอบ ลำดับหลังก็จะไม่มีสิทธิได้รับมรดกนั้น เว้นแต่ทายาทโดยธรรมลำดับ ๑ ผู้สืบสันดาน ไม่ตัดสิทธิลำดับ ๒ บิดามารดา หากยังมีชีวิตอยู่ทั้งสองลำดับก็จะได้รับมรดกไปคนละส่วนเท่ากัน

อย่างไรก็ตามทายาทที่มีสิทธิได้รับมรดกไม่ว่าจะในฐานะผู้รับพินัยกรรมหรือทายาทโดยธรรม อาจเสียชีวิตในการได้รับมรดกนั้นไปด้วยสาเหตุใหญ่ ๆ ๓ ประการ คือ การถูกกำจัด การตัดมิให้รับมรดก และการสละมรดก ซึ่งการเสียชีวิตแต่ละประเภทกฎหมายกำหนดหลักเกณฑ์ไว้แล้ว เมื่อเข้าหลักเกณฑ์ ทายาทผู้

นั้นย่อมไม่ได้รับมรดก ส่วนทรัพย์สินมรดกที่ควรตกทอดแก่เขาเหล่านั้นจะตกให้แก่ผู้ใด ต้องพิจารณาผลของการเสียชีวิตแต่ละประเภทจึงจะสามารถแบ่งทรัพย์สินมรดกได้อย่างถูกต้อง

การถูกกำจัด มี ๒ ประการ คือ

๑. การถูกกำจัดมิให้ได้รับมรดกเพราะยกย้ายปิดบังทรัพย์สินมรดกตามมาตรา ๑๖๐๕ ผลของการถูกกำจัดบัญญัติอยู่ในมาตราดังกล่าวอยู่แล้ว หากทายาทยกย้ายปิดบังทรัพย์สินมรดกมากกว่าหรือเท่ากับส่วนที่ตนพึงได้รับย่อมถูกกำจัดมิให้ได้รับมรดกทั้งหมด แต่หากยกย้ายปิดบังไปน้อยกว่าส่วนที่ตนพึงได้รับจะถูกกำจัดเพียงส่วนที่ตนยกย้ายปิดบังไว้ ทรัพย์สินมรดกส่วนที่ทายาทถูกกำจัดจะกลับคืนสู่กองมรดกแล้วนำไปแก่ทายาทอื่นที่มีสิทธิได้รับมรดกและมีได้เสียสิทธิในการรับมรดกไม่ว่าด้วยเหตุใด ตามหลักเกณฑ์การแบ่งทรัพย์สินมรดกดังกล่าวมาแล้ว

๒. การถูกกำจัดมิให้รับมรดกเพราะเป็นผู้ไม่สมควรตามมาตรา ๑๖๐๖ ทายาทผู้ถูกกำจัดย่อมไม่มีสิทธิรับทรัพย์สินมรดกเลย ส่วนทรัพย์สินมรดกส่วนนี้จะตกให้แก่ใคร จะต้องวินิจฉัยข้อเท็จจริงให้ชัดเจนเสียก่อนว่า การที่ทายาทนั้นถูกกำจัดมิให้รับมรดกเป็นการถูกกำจัดก่อนเจ้ามรดกตาย หรือหลังเจ้ามรดกตาย โดยพิจารณาจากหลักเกณฑ์การถูกกำจัดแต่ละอนุมาตราตามพฤติการณ์กับการตายของเจ้ามรดก หากเข้าหลักเกณฑ์ที่จะต้องถูกกำจัดโดยขณะนั้นเจ้ามรดกยังมีชีวิตอยู่ย่อมเป็นการถูกกำจัดก่อนเจ้ามรดกตาย แต่ถ้าเข้าครบตามหลักเกณฑ์ที่จะถูกกำจัดภายหลังเจ้ามรดกตายแล้ว ย่อมเป็นการถูกกำจัดหลังเจ้ามรดกตาย เมื่อวินิจฉัยได้ดังนี้ จะทราบได้ทันทีว่าแล้วผลสุดท้ายทรัพย์สินมรดกส่วนของทายาทที่ถูกกำจัดจะตกเป็นของผู้ใด

- หากถูกกำจัดก่อนเจ้ามรดกตาย ต้องพิจารณาผลในเรื่องการรับมรดกแทนที่ว่าเข้าหลักเกณฑ์ตามมาตรา ๑๖๓๙ หรือไม่ หากเข้าหลักเกณฑ์และทายาทที่ถูกกำจัดมีผู้สืบสันดานโดยตรง (ได้แก่ บุตรชอบด้วยกฎหมาย และบุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรองแล้ว) ผู้สืบสันดานโดยตรงของทายาทผู้นั้นจะเข้ารับมรดกแทนที่ในทรัพย์สินมรดกส่วนนี้ แต่หากไม่เข้าหลักเกณฑ์ เช่น ทายาทที่ถูกกำจัดไม่ใช่ทายาทโดยธรรมตามมาตรา ๑๖๒๙ ลำดับที่ ๑, ๓, ๔, ๖ ทรัพย์สินมรดกส่วนของทายาทที่ถูกกำจัดก็จะกลับคืนสู่กองมรดกเพื่อปันแก่ทายาทโดยธรรมอื่นต่อไป

- หากถูกกำจัดหลังเจ้ามรดกตาย ต้องพิจารณาผลตามมาตรา ๑๖๐๗ ซึ่งบัญญัติว่า การถูกกำจัดมิให้รับมรดกเป็นเรื่องเฉพาะตัว ผู้สืบสันดานของทายาทที่ถูกกำจัดสืบมรดกต่อไปเหมือนหนึ่งว่าทายาทผู้นั้นตายแล้ว... ดังนั้นหากทายาทที่ถูกกำจัดหลังเจ้ามรดกตายดังกล่าวมีผู้สืบสันดาน (ได้แก่ บุตรชอบด้วยกฎหมาย บุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรองแล้ว และบุตรบุญธรรม) ผู้สืบสันดานนั้นย่อมสืบมรดกต่อไปได้ แต่หากไม่มีผู้สืบสันดานเลย ทรัพย์มรดกย่อมกลับคืนสู่กองมรดกเพื่อแบ่งปันแก่ทายาทโดยธรรมอื่นที่ยังมีสิทธิได้รับมรดกต่อไป

การตัดมิให้รับมรดก เป็นการทำให้ทายาทโดยธรรมเสียสิทธิในการรับมรดกโดยการแสดงเจตนาโดยชัดแจ้งของเจ้ามรดก วิธีตัดคือ โดยพินัยกรรม หรือโดยทำเป็นหนังสือมอบไว้แก่พนักงานเจ้าหน้าที่ตามมาตรา ๑๖๐๘ ซึ่งหากตัดถูกต้องชอบด้วยกฎหมาย ผลก็คือทายาทผู้นั้นไม่อาจรับมรดกของเจ้ามรดกได้เลยตลอดสาย ไม่มีการรับมรดกแทนที่หรือสืบมรดกแต่อย่างใด และทรัพย์มรดกส่วนที่ทายาทดังกล่าวควรได้รับจะกลับคืนสู่กองมรดกเพื่อปันแก่ทายาทโดยธรรมอื่นต่อไป อย่างไรก็ตามการตัดมิให้รับมรดกนั้น เจ้ามรดกอาจถอนเสียก็ได้

การสละมรดก เป็นการเสียสิทธิในการรับมรดกโดยการแสดงเจตนาของทายาทผู้ได้รับมรดกเอง โดยวิธีทำเป็นหนังสือมอบไว้แก่พนักงานเจ้าหน้าที่ หรือทำเป็นสัญญาประนีประนอมยอมความ ตามมาตรา ๑๖๑๒ ผลของการสละมรดกไม่ว่าทายาทผู้สละจะเป็นทายาทโดยธรรมหรือผู้รับพินัยกรรม ย่อมมีผลให้ทายาทผู้นั้นไม่ได้รับมรดกที่สละนั้นโดยมีผลย้อนหลังไปถึงวันที่เจ้ามรดกตาย ส่วนทรัพย์มรดกของทายาทที่สละจะตกให้แก่ผู้ใด ต้องพิจารณาว่า ผู้สละเป็นทายาทประเภทใด หากเป็นทายาทโดยธรรม ผู้สืบสันดาน (ได้แก่ บุตรชอบด้วยกฎหมาย บุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรองแล้ว และบุตรบุญธรรม) ของทายาทผู้นั้นย่อมสืบมรดกส่วนของทายาทผู้นั้นได้ตามมาตรา ๑๖๑๕ วรรคสอง แต่ถ้าทายาทที่สละมรดกเป็นผู้รับพินัยกรรม ข้อกำหนดพินัยกรรมนั้นย่อมตกไปตามมาตรา ๑๖๙๘ (๓) ทรัพย์มรดกส่วนของทายาทผู้นั้นจะกลับคืนสู่กองมรดกเพื่อปันแก่ทายาทโดยธรรมของเจ้ามรดกต่อไป

เมื่อทราบแล้วว่าทรัพย์มรดกของผู้ตายตกทอดแก่ผู้ใด เพียงใด เพราะเหตุใด โดยพิจารณาตามลำดับ

ไล่เรียงมาดังกล่าวแล้ว ก็จะเป็นส่วนของการรวบรวมและแบ่งปันทรัพย์มรดก ซึ่งปกติจะกระทำโดยผู้จัดการมรดกตามอำนาจหน้าที่ที่กฎหมายบัญญัติไว้

ทรัพย์มรดกของผู้ตายตกทอดแก่ผู้ใด เพียงใด เพราะเหตุใด

เนื้อหาการสรุปทบทวน ประกอบด้วย

๑. กองมรดกและการตกทอดแห่งทรัพย์มรดก เพื่อทราบว่าทรัพย์สินใดเป็นมรดกของผู้ตาย ทรัพย์สินใดไม่ใช่มรดกของผู้ตาย ทั้งต้องทราบด้วยว่าทรัพย์มรดกนั้นตกทอดแก่ทายาทเมื่อใด เพื่อให้ทราบได้ว่าทายาทผู้มีสิทธิรับมรดกของผู้ตายนั้นมีความสามารถที่จะรับมรดกในขณะที่เจ้ามรดกตายหรือไม่
๒. การได้มาซึ่งทรัพย์มรดก เพื่อทราบว่าบุคคลหรือนิติบุคคลอาจได้ทรัพย์มรดกจากทางใดบ้าง เช่น ได้มาในฐานะผู้รับพินัยกรรม ในฐานะทายาทโดยธรรม โดยการรับมรดกแทนที่ โดยการสืบมรดก กรณีวัดได้รับทรัพย์มรดกของพระภิกษุ และกรณีแผ่นดินได้รับทรัพย์มรดกที่ไม่มีทายาท
๓. การแบ่งทรัพย์มรดก เพื่อทราบหลักการแบ่งทรัพย์มรดกตามกฎหมาย ว่าทายาทประเภทใด ลำดับใดจะได้รับส่วนแบ่งเท่าใด ทั้งต้องเข้าใจหลักเกณฑ์การรับมรดกแทนที่ และการสืบมรดกว่ามีอย่างไร เกิดขึ้นในกรณีใด เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร
๔. การเสียสิทธิในทรัพย์มรดก เพื่อทราบว่าทายาทที่มีสิทธิได้รับทรัพย์มรดกไม่ว่าด้วยทางใดนั้น อาจเสียสิทธิด้วยเหตุใดได้บ้าง เช่น การถูกกักจัด การถูกตัด การสละมรดก เสียสิทธิโดยอายุความ และเมื่อทายาทผู้นั้นเสียสิทธิแล้วทรัพย์มรดกส่วนดังกล่าวจะตกได้แก่ผู้ใด เพราะเหตุใด
๕. ผู้จัดการมรดก เพื่อให้ทราบความหมายของผู้จัดการมรดก การแต่งตั้งผู้จัดการมรดก คุณสมบัติของผู้จัดการมรดก อำนาจหน้าที่ที่สำคัญ และความสิ้นสุดของผู้จัดการมรดก

๑.กองมรดกและการตกทอดแห่งทรัพย์มรดก

กองมรดก

กองมรดกของผู้ตายได้แก่ทรัพย์สินทุกชนิดของผู้ตาย ตลอดทั้งสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบต่างๆ

เว้นแต่ตามกฎหมายหรือว่าโดยสภาพแล้ว เป็นการเฉพาะตัวของผู้ตายโดยแท้ตามมาตรา ๑๖๐๐ และมรดกของผู้ตายตกทอดแก่ทายาททันทีที่เจ้ามรดกตายตามมาตรา ๑๕๙๙ ดังนั้นทรัพย์สินที่จะเป็นกองมรดกของผู้ตายได้นั้นต้องมีอยู่ก่อน หรือขณะผู้ตายถึงแก่ความตายเท่านั้น ถ้าเพิ่งมีขึ้นหลังจากผู้ตายถึงแก่ความตายแล้ว หรือได้มาเนื่องจากความตายย่อมไม่ใช่กองมรดก

ทรัพย์สินใดเป็นกองมรดกหรือไม่ เป็นเรื่องสำคัญเพราะมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงไปเรื่องอื่นๆ เช่น การถูกจำกัดเพราะยกย้ายปิดบังทรัพย์สินมรดก การสละมรดก และพินัยกรรม เป็นต้น

คำพิพากษาฎีกาที่ ๓๗๗๖/๒๕๔๕ ผู้ร้องในฐานะผู้จัดการมรดกแบ่งเงินฌาปนกิจสงเคราะห์ให้ผู้คัดค้านที่ ๑ ในฐานะทายาท ๑๐,๐๐๐ บาท แล้วทำบันทึกว่าจะไม่เรียกร้องใดๆอีก โดยผู้ร้องและผู้คัดค้านลงลายมือชื่อไว้ ข้อตกลงดังกล่าวเป็นการระงับข้อพิพาทในทรัพย์สินมรดกที่จะมีขึ้นในอนาคตให้หมดไป จึงเป็นการประนีประนอมยอมความตามมาตรา ๘๕๐ และข้อความดังกล่าวเป็นการสละมรดกทั้งหมดมิใช่สละบางส่วนเพราะเงินฌาปนกิจสงเคราะห์ไม่ใช่ทรัพย์สินมรดก การประนีประนอมยอมความดังกล่าวจึงเป็นการสละมรดกตามมาตรา ๑๖๑๒ และมีผลย้อนหลังไปถึงเวลาที่เจ้ามรดกตายตามมาตรา ๑๖๑๕ ผู้คัดค้านจึงมิใช่ทายาทหรือผู้มีส่วนได้เสียในทรัพย์สินมรดก ไม่มีอำนาจมาร้องขอถอนผู้จัดการมรดก

ตัวอย่างทรัพย์สิน สิทธิ และหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้ตาย

เป็นมรดก - เช่น เงินสะสม, เงินทุนเลี้ยงชีพ, สิทธิตามสัญญาเช่าซื้อ, สิทธิตามสัญญาต่างตอบแทนยิ่งกว่าสัญญาเช่าธรรมดา, สิทธิในการเรียกค่าสินไหมทดแทนเพราะเหตุละเมิด (ยกเว้นค่าสินไหมเพื่อความเสียหายอย่างอื่นอันมิใช่ตัวเงิน กับค่าสินไหมชดเชยหนี้ต้องเสียหายเพราะมีผู้ทำผิดอาญาเป็นทุณษีธรรมดา) , สิทธิในการบังคับคดี

ไม่เป็นมรดก - เช่น เงินบำนาญตกทอด, เงินบำเหน็จตกทอด, เงินช่วยเหลือและเงินสงเคราะห์กรณีข้าราชการ/พนักงานตาย, สิทธิตามสัญญาเช่าทรัพย์สิน, สิทธิอาศัย, สิทธิเก็บกิน, สิทธิในการจัดการมรดก สิทธิในการเรียกค่าทดแทนเกี่ยวกับการหมั้น (ยกเว้นค่าทดแทนตามมาตรา ๑๔๔๐ (๒)), ดอกเบี้ยของมรดก

กรณีเงินประกันชีวิตที่ผู้ตายเป็นผู้เอาประกันไว้โดยระบุชื่อผู้รับประโยชน์นั้น เป็นสัญญาเพื่อ

ประโยชน์แก่บุคคลภายนอกตามมาตรา ๓๗๔ หากผู้รับประโยชน์ตายก่อนเจ้ามรดกยอมยังไม่ได้แสดงเจตนา ถือเอาประโยชน์จากสัญญานั้น เงินประกันชีวิตจึงมิใช่ทรัพย์มรดกของผู้รับประโยชน์ และก็มีไม่ใช่ทรัพย์มรดกของผู้ตายเพราะมิใช่ทรัพย์ที่มีอยู่ก่อนหรือขณะถึงแก่ความตาย แต่แนวคำพิพากษาฎีกาให้ถือว่าเป็นเสมือนมรดกของผู้เอาประกันที่จะตกแก่ทายาทโดยให้นำบทบัญญัติบรรพ ๖ ลักษณะมรดกมาใช้บังคับในฐานะเป็นบทกฎหมายใกล้เคียงอย่างยิ่ง ตามมาตรา ๔ วรรคสอง

คำพิพากษาฎีกาที่ ๘๒๑/๒๕๕๔ ผู้ตายทำสัญญาประกันชีวิตไว้กับบริษัทประกันชีวิต โดยระบุกริยาเป็นผู้รับประโยชน์ ปรากฏว่ากริยาถึงแก่ความตายก่อนผู้ตาย เมื่อผู้ตายถึงแก่ความตาย บริษัทประกันชีวิตส่งจ่ายตัวแลกเงินระบุชื่อกริยาเป็นผู้รับเงิน ดังนี้ เงินตามสัญญาประกันชีวิตมิใช่ทรัพย์สินที่ผู้ตายมีอยู่ในขณะถึงแก่ความตายจึงมิใช่มรดกของผู้ตาย ส่วนกริยาผู้ตายซึ่งเป็นผู้รับประโยชน์ตามกรมธรรม์ประกันภัยก็ถึงแก่ความตายไปก่อน ย่อมไม่อยู่ในฐานะผู้รับประโยชน์ที่จะได้รับเงินตามสัญญาประกันชีวิต สิทธิของกริยาผู้ตายที่จะได้รับเงินตามกรมธรรม์ประกันภัยยังไม่เกิดขึ้น เงินตามตัวแลกเงินจึงไม่เป็นมรดกตกทอดแก่ทายาทของกริยาผู้ตาย แม้เงินตามตัวแลกเงินจะมีไม่ใช่ทรัพย์มรดกของผู้ตายแต่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๖ ลักษณะมรดกเป็นบทกฎหมายที่ใกล้เคียงอย่างยิ่งในอันที่จะใช้บังคับแก่เงินตามสัญญาประกันชีวิต เงินตามตัวแลกเงินจึงควรตกแก่ทายาทโดยธรรมของผู้ตายเสมือนหนึ่งเป็นทรัพย์มรดก

ของหมั้น – เป็นทรัพย์สินที่ฝ่ายผู้หมั้นมอบหรือโอนให้ผู้รับหมั้นเพื่อเป็นหลักฐานว่าจะสมรสกันตามมาตรา ๑๔๓๗ เมื่อหมั้นแล้วของหมั้นตกเป็นสิทธิแก่ผู้รับหมั้น เมื่อจดทะเบียนสมรสแล้วเป็นสินส่วนตัวของผู้รับหมั้นตามมาตรา ๑๔๓๑ (๔) ส่วน **สินสอด** – เป็นทรัพย์สินที่ผู้หมั้นให้แก่บิดามารดา ผู้รับบุตรบุญธรรม หรือผู้ปกครองผู้รับหมั้นเพื่อตอบแทนการที่ผู้รับหมั้นยอมสมรส ทั้งของหมั้นและสินสอดนี้ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้รับหมั้นหรือฝ่ายผู้รับหมั้นตั้งแต่ส่งมอบทรัพย์สินให้ ดังนั้นหากผู้หมั้นหรือผู้รับหมั้นตายก่อนสมรส ผู้รับหมั้นหรือฝ่ายผู้รับหมั้นไม่ต้องคืนแก่ฝ่ายผู้หมั้นตามมาตรา ๑๔๔๑ หากผู้รับหมั้นตายก็เป็นทรัพย์มรดกของผู้รับหมั้นที่จะตกทอดแก่ทายาท แต่ในกรณีผู้รับหมั้นผิดสัญญาหมั้น ผู้รับหมั้นจะต้องคืนของหมั้นแก่ผู้หมั้น

สินส่วนตัว/สินสมรส ต้องพิจารณาว่า ทรัพย์สินใดเป็นสินส่วนตัว ทรัพย์สินใดเป็นสินสมรสตาม

มาตรา ๑๔๗๑ และมาตรา ๑๔๗๔ หากเป็นสินส่วนตัว ผู้เป็นเจ้าของทรัพย์สินย่อมทำพินัยกรรมยกให้บุคคลใดก็ได้ และเมื่อตาย สินส่วนตัวย่อมตกเป็นกองมรดกของผู้นั้น แต่หากเป็นสินสมรส แต่ละฝ่ายไม่มีอำนาจทำพินัยกรรมยกสินสมรสเกินกว่าส่วนของตนให้แก่บุคคลใดตามมาตรา ๑๔๘๑ ปกติเมื่อการสมรสสิ้นสุดลงด้วยความตายจะต้องมีการแบ่งสินสมรสก่อน เฉพาะส่วนของผู้ตายเท่านั้นที่จะเป็นกองมรดกตกทอดแก่ทายาท

คำพิพากษาฎีกาที่ ๒๒๕๙/๒๕๒๙ ของขวัญที่เป็นของใช้ในครอบครัวซึ่งญาติและเพื่อนของคู่สมรสมอบให้เนื่องในวันสมรสนั้น ผู้ให้ย่อมมีเจตนาที่จะให้คู่สมรสได้ใช้สอยเมื่ออยู่ร่วมกัน ถ้าไม่ปรากฏว่าผู้ให้รายใดแสดงเจตนาไว้เป็นพิเศษว่า มอบแก่คู่สมรสฝ่ายใดโดยเฉพาะแล้ว แม้จะเป็นของที่มอบให้โจทก์ก่อนวันแต่งงาน ๑ วันก็ตาม ก็ถือได้ว่าเป็นทรัพย์สินที่คู่สมรสได้มาระหว่างสมรสย่อมตกเป็นสินสมรสตามมาตรา ๑๔๗๔ (๑)

คำพิพากษาฎีกาที่ ๑๐๕๓/๒๕๓๗ ก่อนโจทก์จำเลยจดทะเบียนสมรสกัน จำเลยใช้เงินของจำเลยซื้อสลากกินแบ่งรัฐบาล ๓ ชุด สลากกินแบ่งรัฐบาลทั้งสามชุดจึงเป็นสินส่วนตัวของจำเลยเพราะเป็นทรัพย์สินที่จำเลยมีอยู่ก่อนสมรส ตามมาตรา ๑๔๗๑ (๑) ต่อมาโจทก์จำเลยจดทะเบียนสมรสเป็นสามีภรรยา กันโดยชอบด้วยกฎหมาย ครั้นถึงวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๓๑ สลากกินแบ่งรัฐบาลเลขที่ ๑๑๐๕๙๖๗ ซึ่งจำเลยซื้อมาตั้งกล่าวถูกรางวัลที่ ๑ จำเลยได้รับเงินรางวัลจำนวน ๑๒ ล้านบาท มาระหว่างสมรส เงินรางวัลที่จำเลยได้รับมาจากการถูกลูกสลากกินแบ่งรัฐบาลดังกล่าว ถือว่าเป็นทรัพย์สินที่ได้มาระหว่างสมรสย่อมเป็นสินสมรสตามมาตรา ๑๔๗๔ (๑)

การสมรส ตามมาตรา ๑๔๔๘ การสมรสจะกระทำได้ต่อเมื่อบุคคลทั้งสองฝ่ายมีอายุครบสิบแปดปีบริบูรณ์ แต่ในกรณีที่มีเหตุอันสมควร ศาลอาจอนุญาตให้ทำการสมรสก่อนนั้นได้ และเมื่อสมรสกันแล้วจะทำการสมรสในขณะที่ตนมีคู่สมรสอยู่ไม่ได้ หากทำไปก็เป็นการสมรสซ้อนไม่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางทรัพย์สินระหว่างคู่สมรส

คู่สมรสอาจทำสัญญาเกี่ยวกับทรัพย์สินไว้ต่อกันได้ เช่นสามีทำสัญญายกที่ดินสินส่วนตัวของตนให้

ภริยา สัญญาเช่นนี้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะบอกล้างในเวลาใดที่ยังเป็นสามีภริยากันอยู่ หรือภายในหนึ่งปีนับแต่วันที่ขาดจากการเป็นสามีภริยากันก็ได้ แต่ไม่กระทบกระเทือนถึงสิทธิของบุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริตตามมาตรา ๑๔๖๙ อย่างไรก็ตามสิทธิในการบอกล้างสัญญาที่เกี่ยวกับทรัพย์สินระหว่างการสมรสนี้เป็นสิทธิเฉพาะตัวของสามีหรือภริยาเท่านั้น บุคคลอื่นจะบอกล้างแทนไม่ได้ หากฝ่ายใดตาย สิทธิบอกล้างย่อมระงับไป เพราะสิทธิบอกล้างไม่เป็นมรดกตกทอดแก่ทายาทของผู้มีสิทธิบอกล้าง ส่วนกรณีผู้รับสิทธิตามสัญญาตายก็ย่อมไม่มีบุคคลที่จะรับการบอกล้าง

(ดู คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๘๙๐/๒๕๑๗ (ปชญ.), ๕๔๘๕-๕๔๘๖/๒๕๓๗, ๒๒๓๖/๒๕๖๒ ประกอบ)

การตกทอดของทรัพย์สินมรดก - ทรัพย์สินมรดกจะตกทอดแก่ทายาททันทีที่เจ้ามรดกตาย ผู้เป็นทายาทที่จะมีสิทธิได้รับมรดกไม่ว่าจะเป็นทายาทโดยธรรมหรือผู้รับพินัยกรรมจึงต้องมีความสามารถที่จะรับมรดกอยู่ในเวลาที่เจ้ามรดกตาย คือ หากเป็นบุคคลธรรมดาจะต้องมีสภาพบุคคลหรือสามารถมีสิทธิได้ตามมาตรา ๑๕ คือเป็นทารกในครรภ์มารดาในเวลาที่เจ้ามรดกตาย ซึ่งมาตรา ๑๖๐๔ วรรคสอง ได้ขยายหลักเพื่อพิจารณาความเป็นทายาทออกไปโดยให้ถือว่าเด็กที่เกิดมาแล้วรอดอยู่ภายใน ๓๑๐ วัน นับแต่เจ้ามรดกตาย เป็นทารกในครรภ์มารดาในเวลาที่เจ้ามรดกตายด้วย จึงมีสิทธิได้รับทรัพย์สินมรดก กรณีนิติบุคคลต้องจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลอยู่ในเวลาที่เจ้ามรดกตาย เว้นกรณีเจ้ามรดกทำพินัยกรรมก่อตั้งมูลนิธิ

๒. การได้มาซึ่งทรัพย์สินมรดก

๒.๑ การได้มาในฐานะเป็นผู้รับพินัยกรรม

หลังจากผู้ตายถึงแก่ความตายโดยมีทรัพย์สินมรดก ต้องพิจารณาก่อนว่า ผู้ตายทำพินัยกรรมไว้หรือไม่ คือพิจารณาตามมาตรา ๑๖๒๐ หากผู้ตายทำไว้ ต้องพิจารณาต่อว่า ขณะทำ ผู้ตายมีความสามารถในการทำพินัยกรรมหรือไม่ พินัยกรรมทำถูกแบบหรือไม่ ตกเป็นโมฆะหรือเสียเปล่าหรือไม่ ผู้รับพินัยกรรมเสียสิทธิในการรับทรัพย์สินหรือไม่ หากทุกอย่างเป็นไปโดยถูกต้องสมบูรณ์ ผู้รับพินัยกรรมที่ระบุไว้ก็จะได้รับทรัพย์สินมรดกไปตามเจตนาของผู้ตาย (ดู คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๔๖๖/๒๕๓๗ , ๑๓๒/๒๕๐๗, ๓๖๘/๒๕๓๒, ๗๘๑๑/๒๕๔๒, ๔๗๑๔/๒๕๔๒, ๑๔๘๗/๒๕๕๑, ๒๙๔๗/๒๕๖๐)

๒.๑.๑ ความสามารถของผู้ทำพินัยกรรม

- ต้องพิจารณาในเวลาที่ทำพินัยกรรม

- บุคคลที่อายุสิบห้าปีบริบูรณ์สามารถทำพินัยกรรมได้โดยไม่ต้องขอความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรมตามมาตรา ๒๕ แต่หากขณะทำอายุยังไม่ถึง พินัยกรรมย่อมตกเป็นโมฆะ ตามมาตรา ๑๗๐๓

- ผู้ทำพินัยกรรมต้องไม่เป็นบุคคลผู้ถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ หากคนไร้ความสามารถทำพินัยกรรม แม้ขณะทำหายดีแล้ว ไม่มีจิตวิกล แต่ศาลยังไม่ได้เพิกถอนคำสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ พินัยกรรมที่ทำย่อมตกเป็นโมฆะตาม ๑๗๐๔ วรรค ๑

- คนวิกลจริตที่ยังไม่มีคำสั่งศาลให้เป็นคนไร้ความสามารถ สามารถทำพินัยกรรมได้ แต่หากพิสูจน์ได้ว่าทำในขณะจิตวิกล พินัยกรรมนั้นเสียเปล่าตามมาตรา ๑๗๐๔ วรรค ๒ ส่วนคนเสมือนไร้ความสามารถสามารถทำพินัยกรรมได้โดยไม่ต้องได้รับความยินยอมจากผู้พิทักษ์

๒.๑.๒ ความสามารถของผู้รับพินัยกรรม - พิจารณาในเวลาที่ทำพินัยกรรมตายตามมาตรา ๑๖๕๔ ว่ามีความสามารถตามมาตรา ๑๖๐๔ หรือไม่ ดังได้กล่าวมาแล้วคือ ถ้าเป็นบุคคลธรรมดาต้องมีสภาพบุคคลอยู่หรือเป็นทารกในครรภ์มารดาในเวลาที่จะมรดกตายแล้วเกิดมารอดอยู่

๒.๑.๓ บุคคลต้องห้ามมิให้เป็นผู้รับพินัยกรรม

๑. บุคคลผู้อยู่ในความปกครองจะทำพินัยกรรมยกทรัพย์สินมรดกให้ผู้ปกครองหรือคู่สมรส บุพการี/ผู้สืบสันดาน/ พี่น้องของผู้ปกครองไม่ได้ ตามมาตรา ๑๖๕๒ (สำหรับบิดามารดาไม่ใช่ผู้ปกครองแต่เป็นผู้ใช้อำนาจปกครอง จึงไม่ต้องห้ามตามมาตรา ๑๖๕๒)

๒. ผู้เขียน หรือพยานในพินัยกรรม รวมถึงคู่สมรสของบุคคลดังกล่าว และพนักงานเจ้าหน้าที่ที่จดข้อความแห่งพินัยกรรมแบบพินัยกรรมด้วยวาจา (มาตรา ๑๖๕๓) - ผู้เขียนนี้รวมถึงผู้พิมพ์ด้วย

- ความเป็นคู่สมรสต้องพิจารณาขณะมีการเขียน/พิมพ์/ลงชื่อในพินัยกรรม เช่น ขณะทำพินัยกรรมผู้รับพินัยกรรมเป็นภริยาชอบด้วยกฎหมายของพยานในพินัยกรรม แม้ต่อมาหย่ากันแล้วก็ยังคงต้องห้าม

๒.๑.๔ พยานในพินัยกรรม

พยานในพินัยกรรม หมายถึง บุคคลที่รู้เห็นในการทำพินัยกรรม ลงลายมือชื่อในฐานะพยานใน

พินัยกรรม และมีคุณสมบัติที่จะเป็นพยานในพินัยกรรมได้ตามกฎหมาย (ไม่ต้องห้ามตามมาตรา ๑๖๗๐)

บุคคลเหล่านี้เป็นพยานในพินัยกรรมไม่ได้ (มาตรา ๑๖๗๐)

๑. ผู้ซึ่งยังไม่บรรลุนิติภาวะ
๒. บุคคลวิกลจริตหรือบุคคลซึ่งศาลสั่งให้เป็นผู้เสมือนไร้ความสามารถ
๓. บุคคลที่หูหนวก เป็นใบ้ หรือจักษุบอดทั้งสองข้าง

บุคคลเหล่านี้หากลงลายมือชื่อในพินัยกรรมมิได้ทำให้พินัยกรรมเป็นโมฆะ เพียงแต่ไม่มีผลเป็นพยาน หากยังคงมีพยานอื่นที่มีคุณสมบัติครบถ้วนลงชื่อครบตามจำนวนที่กฎหมายกำหนดไว้แล้ว พินัยกรรมนั้นก็ใช้ได้

๒.๑.๕ แบบของพินัยกรรม

กฎหมายกำหนดแบบของพินัยกรรมไว้หลายแบบ หากพินัยกรรมทำถูกต้องตามแบบใดแบบหนึ่งก็มีผลเป็นพินัยกรรมที่ใช้ได้แล้ว แบบของพินัยกรรมที่สำคัญ คือ พินัยกรรมแบบธรรมดา พินัยกรรมแบบเขียนเองทั้งฉบับ และพินัยกรรมแบบเอกสารฝ่ายเมือง (ดู คำพิพากษาฎีกาที่ ๓๕๘๔/๒๕๖๔)

หลักเกณฑ์การทำพินัยกรรมแบบธรรมดาตามมาตรา ๑๖๕๖

๑. ต้องทำเป็นหนังสือ - พินัยกรรมแบบธรรมดาต้องทำเป็นหนังสือ จะใช้วิธีเขียน หรือพิมพ์ หรือผสมกันระหว่างการเขียนและการพิมพ์ก็ได้ จะใช้ภาษาใดก็ได้ และใครจะเป็นผู้เขียนหรือพิมพ์ก็ได้

๒. ต้องลงวัน เดือน ปี ที่ทำ - การลงวันเดือนปีเพื่อให้รู้ว่าขณะทำพินัยกรรมนั้นผู้ทำมีความสามารถที่จะทำพินัยกรรมได้หรือไม่ หรือหากมีพินัยกรรมฉบับอื่นมีข้อความขัดกัน จะทำให้ทราบได้ว่าฉบับใดทำขึ้นก่อนหรือหลัง และมีผลลบล้างหรือถูกลบล้างหรือไม่ วันเดือนปีจะลงในส่วนใดของพินัยกรรมก็ได้ แต่หากไม่ลงไว้เลย พินัยกรรมย่อมเป็นโมฆะ

๓. ผู้ทำพินัยกรรมต้องลงลายมือชื่อต่อหน้าพยานอย่างน้อย ๒ คน พร้อมกัน - การลงลายมือชื่อจะลงไว้ส่วนไหนของพินัยกรรมก็ได้ ลงก่อนหรือหลังพยานก็ได้ เพียงแต่ขณะลงลายมือชื่อต้องลงต่อหน้าพยานอย่างน้อย ๒ คน พร้อมกัน คือ พยานต้องอยู่ด้วยทั้งสองคนและรู้เห็นการลงลายมือชื่อพร้อมกันทั้งสองคน

ผู้ทำพินัยกรรมจะลงลายมือชื่อหรือลงลายพิมพ์นิ้วมือก็ได้ แต่ถ้าลงลายพิมพ์นิ้วมือต้องมีพยานลงลายมือชื่อรับรองลายพิมพ์นิ้วมือไว้ด้วย ๒ คน ในขณะนั้นตามมาตรา ๑๖๖๕ พยานที่รับรองลายพิมพ์นิ้วมือนี้นี้จะเป็นคนเดียวกับพยานในพินัยกรรมก็ได้ แต่ต้องไม่มีคุณสมบัติต้องห้ามที่จะเป็นพยานในพินัยกรรมตามมาตรา ๑๖๗๐ ข้อสำคัญ ผู้ทำพินัยกรรมแบบธรรมดาตามมาตรา ๑๖๕๖ จะใช้แกงไตหรือตราประทับไม่ได้ คือ ไม่นำ มาตรา ๙ วรรคสอง มาใช้เพราะมีมาตรา ๑๖๖๕ กำหนดไว้โดยเฉพาะแล้ว

๔. พยานอย่างน้อย ๒ คน ต้องลงลายมือชื่อรับรองลายมือชื่อของผู้ทำพินัยกรรมไว้ในขณะนั้น

พยานในพินัยกรรมแบบธรรมดาต้องมีอย่างน้อย ๒ คน และพยานดังกล่าวต้องลงลายมือชื่อเท่านั้น จะลงลายพิมพ์นิ้วมือ แกงไต หรือตราประทับไม่ได้ ตามมาตรา ๑๖๖๖ ขณะลงลายมือชื่อต้องอยู่พร้อมหน้ากันทั้งผู้ทำและพยานอย่างน้อย ๒ คนนั้น กรณีมีผู้ลงลายมือชื่อเป็นพยานมากกว่า ๒ คน แม้บางคนจะไม่มีคุณสมบัติในการเป็นพยาน หรือลงลายมือชื่อโดยไม่รู้เห็นการทำพินัยกรรมก็ไม่ทำให้พินัยกรรมเสียไป คงมีผลเพียงว่าบุคคลดังกล่าวไม่นับเป็นพยานในพินัยกรรมตามกฎหมายเท่านั้น หากมีคนที่มีความรู้เห็นเป็นพยานได้ตามกฎหมายร่วมรู้เห็น และลงลายมือชื่อรับรองอย่างน้อย ๒ คน พินัยกรรมนั้นก็ใช้ได้

หลักเกณฑ์การทำพินัยกรรมแบบเขียนเองทั้งฉบับตามมาตรา ๑๖๕๗

๑. ผู้ทำพินัยกรรมต้องเขียนพินัยกรรมด้วยตนเองทั้งฉบับ - ผู้ทำพินัยกรรมจะต้องเขียนพินัยกรรมด้วยตนเอง จะพิมพ์ไม่ได้ และจะให้คนอื่นเขียนหรือพิมพ์ก็ได้ทั้งสิ้น

๒. ต้องลงวัน เดือน ปีที่ทำ เหตุผลเช่นเดียวกับพินัยกรรมแบบธรรมดาที่กล่าวมาแล้ว

๓. ผู้ทำพินัยกรรมต้องลงลายมือชื่อของตน - ผู้ทำพินัยกรรมแบบนี้ต้องลงลายมือชื่อด้วยตนเองเท่านั้น จะใช้ลายพิมพ์นิ้วมือ แกงไต ตราประทับ หรือเครื่องหมายอื่นแทนการลงลายมือชื่อไม่ได้ทั้งสิ้น

หลักเกณฑ์การทำพินัยกรรมแบบเอกสารฝ่ายเมืองตามมาตรา ๑๖๕๘

๑. ผู้ทำพินัยกรรมแจ้งข้อความที่ประสงค์จะใส่ไว้ในพินัยกรรมแก่กรรมการอำเภอ ต่อหน้าพยานอย่างน้อย ๒ คน กรรมการอำเภอ ปัจจุบันคือ นายอำเภอในกรณีต่างจังหวัด หรือผู้อำนวยการเขตในกรณีกรุงเทพฯ รวมถึงผู้รักษาราชการแทน หรือผู้ได้รับมอบหมายจากบุคคลดังกล่าวโดยถูกต้องตาม พ.ร.บ.ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน และพยาน ๒ คนนี้ ไม่นับรวมกรรมการอำเภอที่เป็นผู้รับแจ้งข้อความ ทั้งพยานต้องอยู่พร้อมกันในขณะที่ผู้ทำพินัยกรรมแจ้งข้อความต่อกรรมการอำเภอ และยังต้องมีคุณสมบัติที่จะเป็นพยานได้ ไม่ต้องห้ามตามมาตรา ๑๖๗๐ อีกด้วย

๒. กรรมการอำเภอต้องจดข้อความที่ได้รับแจ้งและอ่านข้อความให้ผู้ทำพินัยกรรมและพยานฟัง กรรมการอำเภอจะจดข้อความเอง หรือให้คนอื่นช่วยจดก็ได้ ใช้วิธีเขียนหรือพิมพ์ก็ได้ โดยไม่จำเป็นต้องจดต่อหน้าผู้ทำพินัยกรรมและพยานทั้งสองคน แต่ต้องอ่านข้อความที่จดให้ผู้ทำพินัยกรรมและพยานฟังเพื่อให้ทราบว่าข้อความตรงตามที่ผู้ทำพินัยกรรมแจ้งไว้ต่อหน้าพยานหรือไม่ เพียงใด แต่อาจอ่านคนละคราวก็ได้

๓. ผู้ทำพินัยกรรมและพยานลงลายมือชื่อ ผู้ทำพินัยกรรมจะลงลายมือชื่อหรือลงลายพิมพ์นิ้วมือก็ได้ แต่หากลงลายพิมพ์นิ้วมือก็ต้องมีพยานรับรองลายพิมพ์นิ้วมือ ๒ คน ตามมาตรา ๑๖๖๕

๔. กรรมการอำเภอต้องลงลายมือชื่อ และลงวัน เดือน ปี ทั้งจดลงไว้ด้วยตนเองเป็นสำคัญว่าพินัยกรรมทำขึ้นถูกต้องตามมาตรา ๑๖๕๘ (๑) ถึง (๓) และประทับตราตำแหน่งไว้เป็นสำคัญ การจดข้อความนี้ กรรมการอำเภอต้องจดด้วยตนเอง แต่จะใช้วิธีพิมพ์หรือเขียนก็ได้ อีกทั้งต้องประทับตราตำแหน่งไว้ด้วย

๒.๑.๖ การตกไปของพินัยกรรมและข้อกำหนดพินัยกรรม

มาตรา ๑๖๙๘ บัญญัติถึงกรณีที่ข้อกำหนดพินัยกรรมตกไปรวม ๔ อนุมาตรา ที่สำคัญคือ

ตาม (๑) กรณีผู้รับพินัยกรรมตายก่อนเจ้ามรดก

กรณีนี้ไม่มีบทบัญญัติให้มีการรับมรดกแทนที่กันได้เหมือนเช่นกรณีทายาทโดยธรรม ดังนั้นหากผู้รับพินัยกรรมตายก่อนเจ้ามรดก ข้อกำหนดพินัยกรรมนั้นย่อมตกไป ทรัพย์มรดกส่วนนั้นจะกลับคืนเข้าสู่กองมรดกเพื่อแบ่งปันแก่ทายาทโดยธรรมของเจ้ามรดกต่อไป แต่หากผู้รับพินัยกรรมคนนั้นเป็นทายาทโดยธรรม

ด้วย ก็ต้องพิจารณาลำดับทายาทที่มีสิทธิได้รับมรดกตามมาตรา ๑๖๒๙ ซึ่งอาจมีการรับมรดกแทนที่ในฐานะทายาทโดยธรรมตามมาตรา ๑๖๓๙ ได้ ส่วนในกรณีผู้รับพินัยกรรมตายพร้อมผู้ทำพินัยกรรม แม้ไม่เข้าหลักเกณฑ์ตามมาตรา ๑๖๔๘ (๑) แต่เมื่อผู้รับพินัยกรรมไม่มีสภาพบุคคลในขณะที่เจ้ามรดกตายย่อมไม่สามารถที่จะรับทรัพย์ตามพินัยกรรม ข้อกำหนดพินัยกรรมจึงเป็นอันไร้ผลตามมาตรา ๑๖๔๙ ทรัพย์มรดกส่วนนี้ต้องกลับสู่กองมรดกเพื่อปันแก่ทายาทโดยธรรมตามมาตรา ๑๖๒๐ วรรคสอง เช่นกัน

ตาม (๓) กรณีข้อกำหนดพินัยกรรมตกไปเมื่อผู้รับพินัยกรรมสละพินัยกรรม

การสละพินัยกรรมต้องทำตามแบบตามมาตรา ๑๖๑๒ ผู้รับพินัยกรรมคนใดสละพินัยกรรมแล้ว ผู้ที่รวมถึงผู้สืบสันดานไม่มีสิทธิได้รับมรดกที่สละนั้นเลย ต้องนำทรัพย์มรดกส่วนนั้นกลับคืนสู่กองมรดกเพื่อแบ่งปันแก่ทายาทโดยธรรมต่อไป ซึ่งต่างจากกรณีทายาทโดยธรรมสละมรดก หากทายาทโดยธรรมสละมรดก ผู้สืบสันดานของผู้นั้นสามารถสืบมรดกเฉพาะส่วนนั้นต่อไปได้ตามมาตรา ๑๖๑๕ วรรคสอง อย่างไรก็ตาม หากผู้รับพินัยกรรมที่สละพินัยกรรม มีฐานะเป็นทายาทโดยธรรมด้วย และบอกสละพินัยกรรมเท่านั้น ทายาทผู้ที่ยังคงมีสิทธิได้รับทรัพย์มรดกในฐานะทายาทโดยธรรมอยู่ โดยไม่ถือเป็นการสละบางส่วนอันจะทำให้การสละมรดกไม่อาจใช้บังคับได้แต่อย่างใด

๒.๒ การได้มาในฐานะเป็นทายาทโดยธรรม

หากเจ้ามรดกมิได้ทำพินัยกรรม หรือทำแต่พินัยกรรมนั้นทั้งหมดหรือบางส่วนตกไป เสียเปล่า ไร้ผล หรือทำพินัยกรรมไว้แต่มิได้จำหน่ายทรัพย์มรดกทั้งหมด ยังคงมีทรัพย์นอกพินัยกรรมเหลืออยู่ ทรัพย์มรดกส่วนนั้นๆจะต้องถูกนำมาปันแก่ทายาทโดยธรรมตามมาตรา ๑๖๒๐ ซึ่งมีประเพณีญาติกับประเพณีคู่สมรสตามมาตรา ๑๖๒๙ โดยประเพณีญาติ มี ๖ ลำดับ คือ (๑) ผู้สืบสันดาน (๒) บิดามารดา (๓) พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน (๔) พี่น้องร่วมบิดาหรือร่วมมารดาเดียวกัน (๕) ปู่ ย่า ตา ยาย และ (๖) ลุง ป้า น้า อา

ลำดับ (๑) ผู้สืบสันดาน คือ บุตรชอบด้วยกฎหมายของเจ้ามรดก (ตามมาตรา ๑๖๓๑) เด็กที่เกิดจากหญิงใดย่อมเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของหญิงนั้น ไม่ว่ามารดาจะจดทะเบียนสมรสกับบิดาหรือไม่ก็ตาม แต่กรณีเจ้ามรดกเป็นชายมีประเด็นต้องพิจารณาต่อไป ทายาทลำดับที่ ๑ ผู้สืบสันดานนี้ แยกพิจารณาได้เป็น

๒ กลุ่ม คือ บุตรชอบด้วยกฎหมาย กับ บุตรที่กฎหมายให้ถือว่าเป็นผู้สืบสันดานเหมือนกับบุตรที่ชอบด้วยกฎหมาย

๑ บุตรชอบด้วยกฎหมาย

๑.๑ บุตรที่เกิดขณะบิดามารดาจดทะเบียนสมรสกัน

๑.๒. บุตรที่เกิดขณะบิดามารดาไม่ได้จดทะเบียนสมรสกัน

บุตรที่เกิดขณะบิดามารดาไม่ได้จดทะเบียนสมรสกัน จะเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของชายได้ ด้วย ๓ วิธี คือ เมื่อบิดามารดาสมรสกันในภายหลัง เมื่อบิดาจดทะเบียนว่าเป็นบุตร หรือเมื่อศาลพิพากษาว่าเป็นบุตรตามมาตรา ๑๕๔๗

กรณีตาม ๑. นี้ หากบิดาถึงแก่ความตาย บุตรมีสิทธิได้รับมรดกของบิดาในฐานะเป็นทายาทโดยธรรมลำดับ (๑) ผู้สืบสันดาน และหากบุตรถึงแก่ความตาย บิดาก็มีสิทธิได้รับมรดกของบุตรในฐานะเป็นทายาทโดยธรรม ลำดับ (๒) บิดา เพราะต่างมีฐานะเป็นบิดาและบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายของกันและกัน

๒. บุตรที่กฎหมายให้ถือว่าเป็นผู้สืบสันดาน เหมือนกับบุตรที่ชอบด้วยกฎหมาย (มาตรา ๑๖๒๗)

๒.๑ บุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรองแล้ว

เป็นกรณีที่เด็กเป็นบุตรสืบสายโลหิตของบิดา แต่บิดากับมารดาไม่ได้จดทะเบียนสมรสกัน เช่นนี้หากบิดาให้การรับรองต่อคนทั่วไปว่าเด็กนั้นเป็นบุตร ก็ให้ถือว่าเด็กนั้นเป็นผู้สืบสันดานเหมือนกับบุตรที่ชอบด้วยกฎหมาย เป็นทายาทโดยธรรมตามมาตรา ๑๖๒๙ (๑) ทั้งนี้บิดาต้องรับรองด้วยตนเอง การรับรองเช่น ให้ใช้นามสกุล ส่งเสียเลี้ยงดู อุปการะให้การศึกษา แจ้งเกิดว่าเป็นบุตรของตน การรับรองอาจทำได้ตั้งแต่ยังเป็นทารกในครรภ์มารดา (คำพิพากษาฎีกา ๓๔๑/๒๕๐๒) และมีผลตั้งแต่มีพฤติการณ์อันถือได้ว่าเป็นการรับรองแล้ว เกิดสิทธิรับมรดกนับแต่นั้น (คำพิพากษาฎีกาที่ ๒๐๔/๒๕๐๐)

บุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรองแล้ว มาตรา ๑๖๒๗ ให้ถือว่าเป็นผู้สืบสันดานเหมือนกับบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น จึงมีสิทธิเพียงรับมรดกของบิดา ตามมาตรา ๑๖๒๙ (๑) และรับมรดกแทนที่ของบิดาตามมาตรา ๑๖๓๙ แต่ไม่มีสิทธิและหน้าที่ของบิดากับบุตรเหมือนเช่นบุตรชอบด้วยกฎหมาย เช่น จะฟ้อง

เรียกค่าอุปการะเลี้ยงดูไม่ได้ เพราะบิดานอกกฎหมายไม่มีหน้าที่ให้การอุปการะเลี้ยงดู อีกทั้งบิดาไม่ชอบด้วยกฎหมายแม้จะรับรองบุตรโดยพฤติการณ์แล้วก็ตามไม่มีสิทธิรับมรดกของบุตรที่ตนรับรองไปด้วย (ดู คำพิพากษาฎีกาที่ ๕๒๕/๒๕๑๐)

๒.๒ บุตรบุญธรรม

บุตรบุญธรรม มาตรา ๑๖๒๗ ให้ถือว่าเป็นผู้สืบสันดาน เหมือนกับบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายของผู้รับบุตรบุญธรรม จึงมีสิทธิรับมรดกของผู้รับบุตรบุญธรรมได้ แต่ไม่มีสิทธิรับมรดกแทนที่ของผู้รับบุตรบุญธรรม เพราะไม่ใช่ผู้สืบสันดานโดยตรงของผู้รับบุตรบุญธรรม ส่วนผู้รับบุตรบุญธรรมไม่มีสิทธิรับมรดกของบุตรบุญธรรม คงมีเพียงสิทธิเรียกเอาทรัพย์สินที่ให้ไว้คืนกรณีบุตรบุญธรรมตายก่อนโดยไม่มีคู่สมรสหรือผู้สืบสันดาน แต่เอาคืนได้เฉพาะส่วนที่ยังเหลือภายหลังชำระหนี้กองมรดกแล้ว ตามมาตรา ๑๕๔๘/๓๐

ข้อสังเกตสำคัญ

ผู้สืบสันดาน ได้แก่ บุตรชอบด้วยกฎหมาย รวมถึงบุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรองแล้ว และบุตรบุญธรรมตามมาตรา ๑๖๒๗ ส่วนผู้สืบสันดานโดยตรง ตามมาตรา ๑๖๔๓ จะต้องเป็นผู้สืบสันดานที่สืบสายโลหิตกันมาจริงๆ จึงได้แก่ บุตรชอบด้วยกฎหมาย และบุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรองแล้วเท่านั้น (คือไม่รวมบุตรบุญธรรม) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า บุตรบุญธรรมเป็นผู้สืบสันดานตามมาตรา ๑๖๒๗ แต่ไม่ใช่ผู้สืบสันดานโดยตรง ในขณะที่บุตรชอบด้วยกฎหมายและบุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรองแล้วเป็นทั้งผู้สืบสันดานและผู้สืบสันดานโดยตรง ซึ่งสิทธิในการรับมรดกที่แตกต่างกัน ระหว่างผู้สืบสันดานกับผู้สืบสันดานโดยตรงคือ การรับมรดกแทนที่ตามมาตรา ๑๖๓๙ โดยผู้ที่จะมีสิทธิรับมรดกแทนที่ จะต้องเป็นผู้สืบสันดานโดยตรงเท่านั้น ตามมาตรา ๑๖๔๓ ดังนั้นโดยผลของบทบัญญัติของกฎหมายดังกล่าว บุตรบุญธรรมจึงไม่อาจรับมรดกแทนที่บิดาหรือมารดาบุญธรรมของตนได้ในกรณีที่บิดาหรือมารดาบุญธรรมถึงแก่ความตายก่อน หรือถูกกำจัดก่อนเจ้ามรดกตาย

(๒) บิดา มารดา

มารดาของเจ้ามรดกถือตามความเป็นจริง ส่วนบิดาต้องเป็นบิดาชอบด้วยกฎหมาย คือจดทะเบียนสมรสกับมารดาของบุตร ไม่ว่าจะจดทะเบียนตั้งแต่อ่อนเด็กเกิดหรือจดทะเบียนภายหลัง หรือบิดาจดทะเบียนรับเด็กเป็นบุตร หรือศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่าบุตรซึ่งเป็นเจ้ามรดกเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายตามมาตรา ๑๕๔๗

บิดานอกกฎหมายที่รับรองบุตร (โดยพฤตินัย) กับผู้รับบุตรบุญธรรม ไม่อาจรับมรดกของบุตรที่ตนรับรองหรือบุตรบุญธรรมได้

ส่วนลำดับ (๓) ถึง (๖) ถือตามความเป็นจริง (ดู คำพิพากษาฎีกาที่ ๗๐๐๕ - ๗๐๐๖/๒๕๕๕)

๒.๓ การได้มาโดยการรับมรดกแทนที่

การรับมรดกแทนที่เป็นการที่ทายาทโดยธรรมที่มีสิทธิได้รับมรดกเฉพาะลำดับที่กฎหมายไว้ตามมาตรา ๑๖๓๙ ตาย หรือถูกกำจัดมิให้รับมรดกก่อนเจ้ามรดกตาย เพื่อมิให้ทายาทในสายนั้นหมดสิทธิได้รับมรดกของเจ้ามรดกไปเสียเลย กฎหมายจึงบัญญัติให้ผู้สืบสันดานโดยตรงของทายาทผู้นั้นเข้าไปมีสิทธิในการรับมรดกแทนที่ได้ โดยมีหลักเกณฑ์ว่า จะมีการรับมรดกแทนที่ได้เฉพาะในทายาทโดยธรรม และเกิดขึ้นได้เพียงกรณีบุคคลซึ่งจะเป็นทายาทลำดับที่ (๑) (๓) (๔) หรือ (๖) ตามมาตรา ๑๖๒๙ ตาย หรือถูกกำจัดมิให้รับมรดก ก่อน เจ้ามรดกตายเท่านั้น และที่สำคัญคือ ผู้รับมรดกแทนที่必须是 ผู้สืบสันดานโดยตรงของ ทายาทโดยธรรมที่ตายหรือถูกกำจัดมิให้รับมรดกก่อนเจ้ามรดกตายตามมาตรา ๑๖๔๓ คือ ต้องสืบสายโลหิตกันจริงๆ ดังนั้นบุตรชอบด้วยกฎหมาย และบุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรองแล้วสามารถรับมรดกแทนที่ได้ แต่บุตรบุญธรรมรับมรดกแทนที่ไม่ได้ หากทายาทผู้นั้นไม่มีผู้สืบสันดานโดยตรงตลอดสาย ทรัพย์สินมรดกส่วนนั้นก็จะคืนสู่กองมรดกเพื่อปันแก่ทายาทโดยธรรมอื่น

คำพิพากษาฎีกา ๗๗๓/๒๕๒๘ (ปชญ.) บุตรบุญธรรมนั้นกฎหมายถือว่าเป็นผู้สืบสันดานเหมือนกับบุตรชอบด้วยกฎหมายของผู้รับบุตรบุญธรรมก็จริง แต่บุตรบุญธรรมหาใช่ผู้สืบสันดานโดยตรงของผู้รับบุตรบุญธรรมไม่ คำว่า ผู้สืบสันดานโดยตรงตามมาตรา ๑๖๔๓ นั้น หมายถึงผู้สืบสันดานในทางสายโลหิตโดยแท้จริง หาใช่ผู้สืบสันดานโดยอ้อมเพียงการสมมุติของกฎหมายเท่านั้นไม่...

ผู้สืบสันดานโดยตรงของคู่สมรสไม่อาจรับมรดกแทนที่ได้ เพราะคู่สมรสไม่ใช่ทายาทโดยธรรมลำดับที่ระบุไว้

๒.๔ การได้มาโดยการสืบมรดก

เป็นกรณีที่ทรัพย์มรดกตกทอดแก่ทายาทแล้ว แต่มีเหตุบางประการที่ทำให้ทายาทผู้นั้นเสียสิทธิในการรับมรดกไป เหตุนั้นคือ ทายาทถูกกำจัดหลังเจ้ามรดกตาย หรือทายาทโดยธรรมสละมรดก กรณีเช่นนี้ผู้สืบสันดานอันได้แก่ บุตรชอบด้วยกฎหมาย บุตรนอกกฎหมายที่บิดารับรองแล้ว รวมถึงบุตรบุญธรรม สืบมรดกเฉพาะในส่วนของทายาทผู้นั้นได้ ตามมาตรา ๑๖๐๗ และ มาตรา ๑๖๑๕ วรรคสอง ซึ่งจะแตกต่างจากการรับมรดกแทนที่ตรงที่ผู้จะรับมรดกแทนที่ได้ต้องเป็นผู้สืบสันดานโดยตรงเท่านั้น **ดังนั้นบุตรบุญธรรมจึงรับมรดกแทนที่ไม่ได้ แต่สืบมรดกได้** หากบิดาหรือมารดาของตนถูกกำจัดมิให้รับมรดกหลังเจ้ามรดกตายหรือสละมรดกในฐานะทายาทโดยธรรม

๒.๕ การได้มาซึ่งทรัพย์มรดกกรณีของพระภิกษุ

มีหลักเกณฑ์ตามมาตรา ๑๖๒๒ ถึง ๑๖๒๔ ดังนี้

หากพระภิกษุเป็นทายาท – มีสิทธิได้รับมรดกทั้งในฐานะทายาทโดยธรรม และผู้รับพินัยกรรม แต่ทายาทที่เป็นพระภิกษุจะฟ้องเรียกส่วนแบ่งในฐานะทายาทโดยธรรมไม่ได้ เว้นแต่จะสืบทอดจากสมณเพศ แล้วมาเรียกร้องภายในกำหนดอายุความตามมาตรา ๑๗๕๔ แต่ถ้าเป็นผู้รับพินัยกรรมไม่มีข้อห้ามใดๆ

คำพิพากษาฎีกาที่ ๔๗๐/๒๕๓๕ เมื่อเจ้ามรดกตาย โจทก์และ ล.บุตรเจ้ามรดกซึ่งเป็นทายาทได้รับมรดกที่ดินพิพาทมาและร่วมกันครอบครองโดยมิได้แบ่งแยก **ที่ดินพิพาทจึงมิใช่มรดกของเจ้ามรดกอีกต่อไป** แต่เป็นทรัพย์สินร่วมกันของโจทก์และ ล. มารดาของจำเลยทั้งห้า เมื่อ ล.ตาย ส่วนของ ล. ตกแก่จำเลยทั้งห้า การที่จำเลยทั้งห้าไม่ยอมแบ่งที่ดินพิพาทให้โจทก์ย่อมเป็นการโต้แย้งสิทธิของโจทก์ โจทก์ในฐานะเจ้าของรวมจึงมีอำนาจฟ้องขอให้แบ่งที่ดินพิพาทได้ แม้โจทก์จะเป็นพระภิกษุ ก็ห้ามมิบทกฎหมายห้ามโจทก์ฟ้องจำเลยทั้งห้าไม่

หากพระภิกษุเป็นเจ้ามรดก – ต้องพิจารณาโดยแยกที่มาของทรัพย์มรดก

กรณีเป็นทรัพย์สินที่ได้มาระหว่างอยู่ในสมณเพศ – หากไม่ได้จำหน่าย/ทำพินัยกรรมไว้ ตกได้แก่วัด
ที่เป็นภูมิลำเนาของพระภิกษุนั้น

กรณีเป็นทรัพย์สินที่ได้มาก่อนอุปสมบท – หากไม่ได้จำหน่าย/ทำพินัยกรรมไว้ ตกเป็นของทายาท
โดยธรรมของพระภิกษุนั้น

ข้อสังเกต

- การอุปสมบทไม่ทำให้การสมรสสิ้นสุดลง หากพระภิกษุมรณภาพลงต้องแบ่งสินสมรสก่อน และ
หากมีทรัพย์สินที่ได้มาก่อนอุปสมบทโดยไม่ได้ทำพินัยกรรมยกให้แก่ผู้ใด ทรัพย์มรดกดังกล่าวย่อมต้องนำไป
ปันแก่ทายาทโดยธรรม ซึ่งหากยังมีคู่สมรสอยู่ตามกฎหมาย คู่สมรสก็มีสิทธิได้รับมรดกเช่นเดียวกันกอง
มรดกของคนทั่วไปที่มีคู่สมรส

- กรณีอุปสมบทเป็นพระภิกษุแล้วสึกไป จากนั้นกลับมาอุปสมบทใหม่และมรณภาพลง เฉพาะ
ทรัพย์สินที่ได้มาในระหว่างอยู่ในสมณเพศครั้งหลังเท่านั้นที่ถือว่าได้มาในระหว่างอยู่ในสมณเพศ ซึ่งจะตก
เป็นของวัดที่เป็นภูมิลำเนาหากมิได้จำหน่ายไปในระหว่างมีชีวิตอยู่ หรือมิได้ทำพินัยกรรมไว้

๒.๖ การได้รับทรัพย์มรดกของแผ่นดินกรณีมรดกไม่มีผู้รับ

กองมรดกที่ไม่มีผู้รับไม่ว่าจะเป็นทายาทโดยธรรมหรือผู้รับพินัยกรรม หรือการตั้งมูลนิธิตาม
พินัยกรรม ย่อมตกทอดแก่แผ่นดินตามมาตรา ๑๗๕๓ แต่หากกองมรดกที่ไม่มีผู้รับนั้นมีเจ้าหนี้ เจ้าหน້อาจ
ใช้สิทธิร้องขอตั้งผู้จัดการมรดกเพื่อนำทรัพย์มรดกมาชำระหนี้แทนได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๖๙๕/๒๕๓๑
ปชญ.)

๓.การแบ่งมรดก

เบื้องต้นต้องพิจารณาว่าขณะถึงแก่ความตายเจ้ามรดกมีคู่สมรสชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ หากมี
ต้องแยกทรัพย์สินที่มีอยู่ขณะตายทั้งหมดว่าอะไรเป็นสินส่วนตัว อะไรเป็นสินสมรส และนำสินส่วนตัวมารวม
ไว้เป็นกองมรดกก่อน ส่วนสินสมรสต้องจัดการแยกส่วนแบ่งตามมาตรา ๑๖๒๕ (๑) คือแบ่งคนละส่วน

เท่ากัน ส่วนของคู่สมรสก็เป็นของคู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่ไป ส่วนครั้งที่เหลือนำไปรวมไว้ในกองมรดกของผู้ตาย กรณีบุคคลสองคนอยู่กินร่วมกันแต่ไม่ได้จดทะเบียนสมรส หากมีทรัพย์สินที่ทำมาหาได้ร่วมกันมากก็ต้องแบ่งกันไปในฐานะเจ้าของกรรมสิทธิ์รวมเสียก่อน

ทายาทผู้มีสิทธิได้รับมรดก (ตามมาตรา ๑๖๓๐)

หลัก หากทายาทลำดับก่อนหรือผู้รับมรดกแทนที่มีชีวิตอยู่ ทายาทลำดับถัดไปไม่มีสิทธิ ยกเว้น ลำดับ (๑) ตามมาตรา ๑๖๒๙ ไม่ตัดลำดับ (๒) - โดยบิดามารดาแต่ละคนมีสิทธิได้รับส่วนแบ่งเหมือน บุตรคือ คนละ ๑ ส่วน เท่ากัน

การแบ่งส่วนมรดกแก่ทายาทโดยธรรม

หากทายาทโดยธรรมลำดับเดียวกันมีหลายคน แต่ละคนได้ส่วนแบ่งเท่ากัน แต่หากมีคนเดียวก็รับไปทั้งหมด ตามมาตรา ๑๖๓๓ และระหว่างผู้สืบสันดานต่างชั้นกัน บุตรของเจ้ามรดกชั้นที่สนิทที่สุดเท่านั้นที่มีสิทธิรับมรดก ตามมาตรา ๑๖๓๑

การแบ่งส่วนมรดกของทายาทที่เป็นคู่สมรส (ตามมาตรา ๑๖๓๕)

๑. ถ้ามีลำดับ (๑) หรือมีผู้รับมรดกแทนที่ ไม่ว่าจะมียลำดับ (๒) ด้วยหรือไม่ก็ตาม - คู่สมรสได้รับเสมือนเป็นทายาทชั้นบุตร คือคนละ ๑ ส่วนเท่าๆกัน

๒. ถ้ามีเพียงลำดับ (๓) หรือมีผู้รับมรดกแทนที่ หรือมีเพียงมีลำดับ (๒) บิดามารดา โดยไม่มีลำดับ (๑) แล้วแต่กรณี - คู่สมรสได้รับกึ่งหนึ่ง

๓. ถ้ามีเพียงลำดับ (๔) หรือ (๖) หรือมีผู้รับมรดกแทนที่ หรือมีเพียงลำดับ (๕) แล้วแต่กรณี - คู่สมรสได้รับสองส่วนในสาม

๕. ถ้าไม่มีทายาทอื่นตามมาตรา ๑๖๒๙ เหลืออยู่ - คู่สมรสได้ทั้งหมด

๕. การเสียสิทธิในการรับมรดก

ทายาทที่มีสิทธิได้รับมรดกอาจเสียสิทธิในการรับมรดกได้ การเสียสิทธิที่สำคัญ คือ การถูกกำຈัดมิให้ได้รับมรดก การตัดมิให้รับมรดก และการสละมรดก โดยต้องเข้าใจหลักเกณฑ์ และผลของการเสียสิทธิแต่ละ

ประเภทเพื่อจะได้ทราบว่า ทรัพย์มรดกส่วนของทายาทที่เสียชีวิตนั้นจะตกได้แก่ใครต่อไป เพราะเหตุใด

๕.๑ การถูกจำกัดมิให้ได้มรดกและมีได้รับมรดก

๑.ฐานยกย้ายปิดบังทรัพย์มรดกตามมาตรา ๑๖๐๕ เป็นการถูกจำกัดมิให้ได้มรดกเพราะยกย้ายหรือปิดบังทรัพย์มรดกไป ส่วนผลจะเป็นอย่างไรนั้นต้องแบ่งส่วนมรดกที่ทายาทแต่ละคนจะได้รับเสียก่อนจึงจะทราบได้ว่าทายาทผู้นั้นจะถูกจำกัดมากน้อยเพียงใด โดยถ้ายกย้ายหรือปิดบังไปน้อยกว่าส่วนที่ตนจะได้รับตามสิทธิก็ถูกจำกัดเพียงเท่านั้น แต่ถ้ายกย้ายหรือปิดบังเท่ากับหรือเกินกว่าส่วนที่ตนจะได้รับก็ถูกจำกัดทั้งหมด และทรัพย์มรดกส่วนที่ถูกจำกัดจะกลับเข้าสู่กองมรดกแล้วแบ่งให้ผู้ที่ยังมีสิทธิได้รับต่อไป

ข้อสังเกต มาตรา ๑๖๐๕ วรรค ๒ มิให้ใช้บังคับกับผู้รับพินัยกรรมลักษณะเฉพาะในอันที่จะได้รับทรัพย์สินนั้น ดังนั้น แม้ผู้รับพินัยกรรมลักษณะเฉพาะจะยกย้ายปิดบังทรัพย์มรดกก็จะมีสิทธิได้รับทรัพย์เฉพาะสิ่งตามพินัยกรรมที่ผู้ตายทำพินัยกรรมยกให้ เว้นแต่ผู้นั้นจะมีฐานะเป็นทายาทโดยธรรมด้วยก็อาจถูกจำกัดมิให้ได้มรดกได้แต่เป็นการถูกจำกัดในฐานะเป็นทายาทโดยธรรม

๒.ฐานเป็นผู้ไม่สมควรตามมาตรา ๑๖๐๖ เป็นการถูกจำกัดเนื่องมาจากพฤติกรรมที่ทายาทผู้นั้นกระทำต่อเจ้ามรดกซึ่งเป็นเรื่องไม่สมควร มีทั้งหมด ๕ อนุมาตรา ใช้กับทายาททุกประเภท และอาจเป็นการถูกจำกัดได้ทั้งก่อน และหลัง เจ้ามรดกตาย ต้องพิจารณาข้อเท็จจริงไปแต่ละเรื่อง เช่น หากต้องคำพิพากษาถึงที่สุดลงโทษฐานเจตนาฆ่าเจ้ามรดกตาม (๑) ย่อมเป็นการถูกจำกัดหลังเจ้ามรดกตาย หรือหากข่มขู่เจ้ามรดกให้ทำพินัยกรรมเกี่ยวกับทรัพย์มรดกตาม (๔) ย่อมเป็นการถูกจำกัดก่อนเจ้ามรดกตาย ซึ่งผลจะแตกต่างกัน ดังนั้นจึงต้องวินิจฉัยเสียก่อนว่าพฤติกรรมนั้นเป็นการถูกจำกัดก่อนหรือหลังเจ้ามรดกตายเพื่อจะได้นำมาสู่ผลเกี่ยวกับทรัพย์มรดกที่ถูกต้อง

ข้อสังเกตสำคัญ

ตามอนุมาตรา (๑) จะต้องประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ ๑.ทายาทผู้มีสิทธิรับมรดกฆ่าหรือพยายามฆ่าเจ้ามรดก หรือผู้มีสิทธิรับมรดกก่อนตนโดยมิชอบด้วยกฎหมาย กับ ๒. ต้องมีคำพิพากษาถึงที่สุดลงโทษทายาทผู้นั้นฐานฆ่าหรือพยายามฆ่าเจ้ามรดกหรือผู้มีสิทธิได้รับมรดกก่อนตนโดยเจตนา

- หากเป็นการกระทำโดยประมาท โดยพลาด หรือโดยไม่เจตนา ไม่เข้าเหตุตามอนุมาตรานี้
- ผู้มีสิทธิรับมรดกก่อนตน คือ คนที่หากยังมีชีวิตอยู่ทายาทผู้นั้นจะไม่ได้รับมรดก แต่หากตายไป ทายาทผู้นั้นจะได้รับมรดก ดังนั้นการฆ่าทายาทลำดับเดียวกันจึงไม่เข้าหลักเกณฑ์ที่จะถูกกำจัด เพราะไม่ว่า ทายาทอื่นตายหรือยังอยู่ ทายาทในลำดับเดียวกันก็ยังมีสิทธิได้รับมรดกอยู่ดี
- จะเป็นการถูกกำจัดก่อนหรือหลังเจ้ามรดกตาย ต้องพิจารณาว่า ขณะมีคำพิพากษาถึงที่สุดลงโทษ ทายาทที่มีพฤติการณ์ฆ่า/พยายามฆ่าดังกล่าว เจ้ามรดกยังมีชีวิตอยู่หรือตายแล้ว ถ้ายังอยู่ก็จะเป็นการถูกกำจัดก่อนเจ้ามรดกตาย ถ้าเจ้ามรดกตายแล้วก็เป็น การถูกกำจัดหลังเจ้ามรดกตาย

ตามอนุมาตรา (๓) ควรพิจารณาข้อยกเว้นที่จะทำให้ทายาทไม่ต้องถูกกำจัด แม้จะรู้ว่าเจ้ามรดกถูกฆ่าโดยเจตนา แต่ไม่ได้นำข้อความนั้นขึ้นร้องเรียนเพื่อเอาตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษ ซึ่งมี ๒ กรณี โดยเฉพาะกรณีผู้ฆ่าเจ้ามรดกเป็นคู่สมรส บุพการี หรือผู้สืบสันดานโดยตรง ดังนั้นหากผู้ฆ่าเป็นบุตรบุญธรรม แล้วทายาทไม่ได้นำความขึ้นร้องเรียน ทายาทผู้นั้นย่อมถูกกำจัดเพราะบุตรบุญธรรมมิใช่ผู้สืบสันดานโดยตรง จึงไม่เข้าข้อยกเว้น

ผลของการถูกกำจัดตามมาตรา ๑๖๐๖

ไม่ว่าจะถูกกำจัดก่อนหรือหลังเจ้ามรดกตาย ทายาทที่ถูกกำจัดจะไม่ได้รับมรดกเลย ส่วนมรดกส่วนที่ทายาทผู้นั้นมีสิทธิได้รับ จะตกได้แก่ใคร จะต้องพิจารณาต่อไปว่า การถูกกำจัดดังกล่าวนั้นเป็นการถูกกำจัดก่อนหรือหลังเจ้ามรดกตาย

๑.กรณีถูกกำจัดก่อนเจ้ามรดกตาย ผู้สืบสันดานโดยตรงของทายาทที่ถูกกำจัดอาจรับมรดกแทนที่ได้ หากเข้าหลักเกณฑ์ตามมาตรา ๑๖๓๙ (ดูหัวข้อ ๒.๓)

หากไม่เข้าหลักเกณฑ์ หรือไม่มีผู้สืบสันดานโดยตรงที่จะเข้ารับมรดกแทนที่ ทรัพย์มรดกก็จะกลับคืนสู่กองมรดกเพื่อปันแก่ทายาทโดยธรรมอื่นที่ยังมีชีวิตต่อไป

๒.กรณีถูกกำจัดหลังเจ้ามรดกตาย ผู้สืบสันดานของทายาททุกประเภทสืบมรดกได้ ตามมาตรา ๑๖๐๗ (ดูหัวข้อ ๒.๔)

หากทนายทนายที่ถูกกำจัดหลังเจ้ามรดกตายไม่มีผู้สืบสันดานที่จะเข้าสืบมรดก ทรัพย์มรดกก็จะกลับคืนสู่กองมรดกเพื่อปันแก่ทายาทโดยธรรมอื่นที่ยังมีชีวิตต่อไป

บุตรบุญธรรมรับมรดกแทนที่ไม่ได้ แต่สืบมรดกได้ เพราะบุตรบุญธรรมเป็นผู้สืบสันดานตามมาตรา ๑๖๒๗ แต่มิใช่ผู้สืบสันดานโดยตรงเนื่องจากไม่ได้สืบสายโลหิตมา

เมื่อเห็นแล้วว่า ผลของการที่ทายาทที่มีสิทธิได้รับมรดกถูกกำจัดจะแตกต่างกัน กรณีถูกกำจัดก่อนหรือหลัง อันจะส่งผลให้การแบ่งมรดกต่างกัน ดังนั้นเมื่อปรากฏว่าทายาทมีพฤติการณ์อันเป็นเหตุให้ถูกกำจัดตามมาตรา ๑๖๐๖ ไม่ว่าจะอนุมาตราใด จำต้องวินิจฉัยเสียก่อนว่า เป็นการถูกกำจัดก่อน หรือหลังเจ้ามรดกตายเสมอ เพื่อจะได้ทราบวาทะทรัพย์มรดกส่วนที่ถูกกำจัดนั้นจะตกทอดแก่ผู้ใดต่อไป

อย่างไรก็ตามการถูกกำจัดฐานเป็นผู้ไม่สมควร เจ้ามรดกอาจให้อภัยไว้เป็นลายลักษณ์อักษรได้ แต่ต้องเป็นการถูกกำจัดก่อนเจ้ามรดกตายเท่านั้นตามมาตรา ๑๖๐๖ วรรคท้าย

๕.๒ การตัดมิให้รับมรดก

เจ้ามรดกอาจตัดทายาทโดยธรรมมิให้รับมรดกได้

๑. โดยพินัยกรรม

๒. โดยทำเป็นหนังสือมอบแก่พนักงานเจ้าหน้าที่

การตัดมิให้รับมรดกจะถอนเสียก็ได้ตามมาตรา ๑๖๐๘ และ ๑๖๐๙ แต่การตัดโดยพินัยกรรมต้องถอนโดยพินัยกรรม ส่วนการตัดโดยทำเป็นหนังสือจะถอนโดยพินัยกรรมหรือถอนโดยทำเป็นหนังสือก็ได้

ผลของการตัดมิให้รับมรดก - ทายาทผู้นั้นรวมทั้งผู้สืบสันดานไม่มีสิทธิรับมรดกเลย เป็นการตัดตลอดสาย อย่างไรก็ตามเมื่อมีการตัดมิให้รับมรดก ทายาทที่ถูกตัดย่อมหมดสิทธิที่จะรับมรดกของเจ้ามรดกที่ตัดตนเท่านั้น แต่ไม่ตัดสิทธิที่จะรับมรดกแทนที่ของบุคคลนั้นในการสืบมรดกบุคคลอื่นอีกต่อหนึ่ง

๕.๓ การสละมรดก

การสละมรดกทำได้โดย ๑. แสดงเจตนาชัดแจ้งเป็นหนังสือมอบไว้แก่พนักงานเจ้าหน้าที่ ๒. ทำเป็นสัญญาประนีประนอมยอมความ (ม.๑๖๑๒) และเมื่อสละมรดกแล้วจะถอนไม่ได้ (ม.๑๖๑๓ วรรคสอง)

กรณีทนายเป็นผู้เยาว์ บุคคลวิกลจริต บุคคลผู้ไม่สามารถจัดการงานของตนเองได้ หากจะสละมรดกต้อง ได้รับความยินยอมจากบิดามารดา ผู้ปกครอง ผู้อนุบาล หรือผู้พิทักษ์แล้วแต่กรณี และยังต้องได้รับอนุมัติจากศาลด้วย คือ มี ๒ ขั้นตอน (ม.๑๖๑๑) หากขาดขั้นตอนใดไปก็ไม่เป็นการสละมรดก

การสละมรดกต้องสละภายหลังเจ้ามรดกตายแล้วเท่านั้น และต้องสละทั้งหมด จะสละบางส่วน หรือมีเงื่อนไขไม่ได้ กรณีผู้สละเป็นทั้งผู้รับพินัยกรรมและทายาทโดยธรรม อาจสละมรดกในฐานะหนึ่ง โดยยังสงวนสิทธิในการเป็นทายาทอีกฐานะหนึ่งได้ ไม่ถือเป็นการสละบางส่วน

ผลของการสละมรดก – ทายาทผู้นั้นหมดสิทธิในทรัพย์มรดกโดยมีผลย้อนหลังไปถึงเวลาที่เจ้ามรดกตาย ตามมาตรา ๑๖๑๕ วรรค ๑ ส่วนทรัพย์มรดกส่วนของทายาทที่สละนั้นจะตกแก่ผู้ใด ต้องพิจารณาว่าทายาทผู้สละมรดกเป็นทายาทประเภทใด

๑. ถ้าผู้สละเป็นทายาทโดยธรรม ผู้สืบสันดานของทายาทที่สละมรดกสามารถสืบมรดกได้ตามสิทธิ ตามมาตรา ๑๖๑๕ วรรคสอง

๒. ถ้าผู้สละเป็นผู้รับพินัยกรรม ทั้งผู้สละและผู้สืบสันดานไม่มีสิทธิได้รับมรดกตามมาตรา ๑๖๑๗ ข้อกำหนดพินัยกรรมนั้นตกไปตามมาตรา ๑๖๔๘ (๓)

ดังนั้นหากทายาทโดยธรรมที่สละมรดกไม่มีผู้สืบสันดาน หรือผู้สละมรดกเป็นผู้รับพินัยกรรม ทรัพย์มรดกที่สละจะกลับคืนสู่กองมรดกและนำมาปันแก่ทายาทอื่นของเจ้ามรดกต่อไปตามมาตรา ๑๖๑๘

การสละมรดกของทายาทมีผลย้อนหลังไปถึงเวลาขณะเจ้ามรดกตาย และผู้สืบสันดานของทายาทผู้สละมรดกนั้นสืบมรดกได้ตามส่วน ดังนั้นจึงต้องพิจารณาความสามารถของผู้สืบสันดานที่จะสืบมรดกในขณะเจ้ามรดกตายด้วย คือถ้าเป็นบุคคลธรรมดาต้องมีสภาพบุคคลหรือเป็นทารกในครรภ์มารดาในเวลาที่เจ้ามรดกตายตามมาตรา ๑๖๐๔

ทายาทที่สละมรดกย่อมเสียสิทธิที่จะรับมรดกของเจ้ามรดกที่ตนสละเท่านั้น แต่ไม่ตัดสิทธิของผู้สละที่จะรับมรดกแทนที่ของบุคคลนั้นในการสืบมรดกบุคคลอื่นมาตรา ๑๖๔๕

การสละมรดกตามมาตรา ๑๖๑๓ วรรคหนึ่ง กับการแบ่งปันทรัพย์มรดกตามมาตรา ๑๗๕๐ วรรคสอง นำเรื่องสัญญาประนีประนอมยอมความมาอนุโลมใช้เหมือนกัน ดังนั้นจึงต้องพิจารณาว่า การตกลงนั้นทายาทได้รับทรัพย์มรดกบางส่วนมาหรือไม่ หรือมีเงื่อนไขใดๆหรือไม่ หากได้รับทรัพย์มรดกมาบางส่วนหรือมีเงื่อนไขก็เป็นสัญญาแบ่งปันทรัพย์มรดก แต่หากไม่ได้รับเลยหรือที่ได้มาไม่ใช่ทรัพย์มรดก รวมทั้งไม่มีเงื่อนไขใดๆก็เป็นการสละมรดก ซึ่งจะมีผลต่างกันเพราะหากเป็นสัญญาแบ่งปันทรัพย์มรดก คู่สัญญาและทายาทต้องผูกพันตามข้อสัญญานั้น แต่หากเป็นการสละมรดก ผู้สืบสันดานของผู้สละมรดกที่เป็นทายาทโดยธรรมสืบทอดส่วนนั้นต่อไปได้

๖.ผู้จัดการมรดก

ผู้มีสิทธิร้องขอตั้งผู้จัดการมรดกได้แก่ ทายาท หรือผู้มีส่วนได้เสีย หรือพนักงานอัยการ โดยทายาทหมายถึงทายาทโดยธรรมหรือผู้รับพินัยกรรมที่มีสิทธิรับมรดกและมิได้เสียสิทธิในการรับมรดกไม่ว่าด้วยเหตุใดๆเท่านั้น ลำพังเพียงการเป็นทายาทลำดับใดลำดับหนึ่งตามมาตรา ๑๖๒๙ แต่ไม่มีสิทธิในทรัพย์มรดกย่อมไม่อาจร้องขอตั้งผู้จัดการมรดกได้ ส่วนเหตุที่จะร้องขอตั้งผู้จัดการมรดกต้องเป็นไปตามมาตรา ๑๗๑๓ (๑) ถึง (๓) เหตุใดเหตุหนึ่ง และผู้ร้องจะขอให้ตั้งตนเองหรือบุคคลอื่นเป็นผู้จัดการมรดกก็ได้ แต่บุคคลนั้นจะต้องไม่มีคุณสมบัติต้องห้ามตามมาตรา ๑๗๑๔ คุณสมบัติอันต้องห้ามมิให้เป็นผู้จัดการมรดก คือ

๑.ผู้ซึ่งยังไม่บรรลุนิติภาวะ

๒.บุคคลวิกลจริต หรือบุคคลซึ่งศาลสั่งให้เป็นผู้เสมือนไร้ความสามารถ

๓.บุคคลซึ่งศาลสั่งให้เป็นคนล้มละลาย

ทั้งนี้ศาลจะใช้ดุลพินิจตั้งผู้จัดการมรดกคนหนึ่งหรือหลายคนก็ได้ โดยคำนึงถึงประโยชน์แก่กองมรดกตามพฤติการณ์ อำนาจหน้าที่ที่สำคัญของผู้จัดการมรดกคือ การจัดการทำศพเจ้ามรดก (มาตรา ๑๖๔๙) การทำบัญชีทรัพย์มรดก การรวบรวมทรัพย์มรดก การแบ่งปันทรัพย์มรดก/
